

Justiitsministri 08. juuli 2023 käskkirja nr 46
„Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine“ muutmise
käskkirja eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

Euroopa Sotsiaalfond+ vahendite kasutamisel perioodil 2021–2027 on aluseks Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) nr 2021/1060, millega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfond+, Ühtekuuluvusfondi, Õiglase Ülemineku Fondi ja Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi kohta ning nende ja Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi, Sisejulgeolekufondi ning piirihalduse ja viisapoliitika rahastu suhtes kohaldatavad finantsreeglid (ELT L 231, 30.06.2021, lk 159–706) artiklis 10 nimetatud partnerluslepe ning Vabariigi Valitsuse heaks kiidetud ja Euroopa Komisjoni kinnitatud rakenduskava „Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2021–2027“ (edaspidi rakenduskava). Rakenduskava elluviimiseks kehtestas justiitsminister 08. juuli 2023. a käskkirjaga nr 46 „Toetuse andmise ja kasutamise tingimuste ja korra kehtestamine noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine“ projekti „Noorte õigusrikkujate retsidiivsuse vähendamine“ toetuse andmise ja kasutamise tingimused ja korra (edaspidi TAT käskkirja).

TAT käskkirja muutmise ja selle seletuskirja koostas Justiitsministeeriumi üldosakonna eelarve- ja strateegiatalituse välisvahendite koordinaator Annika Leevand (tel 620 8174, e-post: annika.leevand@just.ee), kriminaalpoliitika osakonna analüüsitalituse tiimijuht Stanislav Solodov (tel 620 8120, e-post: stanislav.solodov@just.ee), sama talituse projektijuhid Reelika Rattus (e-post: reelika.rattus@just.ee), Peter Gornicheff (e-post: peter.gornicheff@just.ee), Joelle Marcelle Antson (tel 5347 2800, e-post: joellemarcelle.antson@just.ee), Terje Smitt (tel 529 3080, e-post: terje.smitt@just.ee) ja vanglate osakonna taasühiskonnastamise talituse juhataja Merike Sirendi (tel 515 6309, e-post: merike.sirendi@just.ee). TAT käskkirja muutmise on kooskõlastanud Rahandusministeeriumi üldosakonna õigustalituse juhataja Marju Lepmets (tel 5885 1437, marju.lepmets@fin.ee).

TAT käskkirja muutmist on 24.10.2024 taotlenud elluviija ja selle on eelkõige tinginud vajadus kaasata suurem ring partnereid TAT käskkirja tegevuste elluviimiseks. Samuti täpsustatakse ka teisi TAT käskkirja punkte, mille vajadus on tekkinud vanglate tööhõive muudatustega (nt punkt 4.2 töövahendusteenuse ja üldkasuliku töö osas), tegevuste elluviimise käigus (nt punkt 4.4 erikoolitusprogrammi ning teiste koolitus- ja arendustegevuste osas) või TAT käskkirja teksti parema selguse tagamiseks (nt punkt 4.5 hindamiste ja uuringute ning punkt 4.6 kommunikatsiooni osas, sihtrühma muudatused kõigis TAT käskkirja tegevustes).

TAT käskkirja muutmise taotlus saadeti arvamuse avaldamiseks rakendusüksusele. Rakendusüksus esitas enda kommentaarid koos Riigi Tugiteenuste Keskuse mitteametliku tagasisidega. TAT käskkirja muutmise seletuskiri kirjeldab muudatusi võrreldes justiitsministri 08. juuni 2023. a käskkirjaga nr 46 kehtestatud TAT käskkirja seletuskirjaga või täpsustab neid.

TAT käskkirja muudatusega laiendatakse partnerite ringi ja lisatakse lisaks partneriks olevale prokuratuurile, kus tegevusi viib ellu Riigiprokuratuur (edaspidi Riigiprokuratuur), partneritena juurde veel Sotsiaalkindlustusamet (edaspidi SKA), Tallinna Vangla, kus tegevusi viib ellu kriminaalhoolduse arenduse osakond (edaspidi *Kriminaalhooldus*), Politsei- ja Piirivalveamet (edaspidi *PPA*) ning Riigikohus. Partnereid kaasatakse selleks, et tulla paremini toime kriminaaljustiitsüsteemi ees seisvate väljakutsetega, tõhustada kriminaaljustiitsüsteemi ja arendada koostööd ning kohaldada korduvkuritegevuse vähendamiseks mõju omavaid vanglakaristust asendavaid ja mittekaristuslikke mõjutusvahendeid. Kriminaalhoolduses on vaja suurendada kriminaalhooldajate kompetentsi töös noorte õigusrikkujatega tema suunamisel õiguskulele tee ja koostöövõimalusi teiste asutustega. Kohalikul tasandil on vaja rohkem välja arendada ja rakendada mittekaristuslikke mõjutusvahendeid, mille mõju noore käitumise muutmisele ja iseseisvale toimetulekule on seda suurem. Lisanduvate

partnerite tegevused võimestavad TAT käskkirja tegevuste eesmärkide täitmist ja efektiivset eelarvejuhtimist. Samuti mitmekesistuvad valdkonna spetsialistele suunatud koolitused kitsamates kohtusüsteemi puudutavates valdkondades.

2. Muutmise käskkirja sisu

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.1** lisatakse TAT käskkirjale projekti eeldatav eelarve elluviija ja partnerite vahel kogu perioodi peale kokku. Iga-aastase projekti detailse eelarve prognoosi ja ülejäänud aastate prognoosid esitab elluviija rakendusasutusele iga-aastase tegevuskava lisas, mis esitatakse jaanuaris.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.2** muudetakse riigi eelarvestrateegia ja Justiitsministeeriumi programmi elluviimise aastaid, kuna uus strateegia ja programm on juba valitsusele esitatud.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.3** täiendatakse TAT käskkirja põhitegevuse pealkirja, kuna TAT käskkirja tegevustega ei arendata mitte üksnes kriminaaljustiitsüsteemi, vaid ka valdkonnaülest koostööd ja valdkonna spetsialiste, sh väljaspool kriminaaljustiitsüsteemi.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.4** täiendatakse TAT käskkirja kõrvaltegevuse pealkirja, kuna hindamine ei ole uuringu sünonüüm. Uuringud on eelkõige vajalikud TAT käskkirja sekkumiste planeerimiseks ja väljatöötamiseks ning hindamised juba ellu viidud TAT käskkirja sekkumiste hindamiseks.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.5** lisatakse täiendav õiguslik alus noore sihtrühma arvamiseks, mis oli ekslikult välja jäänud. Punkti täiendatakse kriminaalmenetluse §-ga 203¹, mis käsitleb kriminaalmenetluse lõpetamist kuriteoga tekitatud kahju heastamise tõttu. Ka nimetatud alusel kriminaalmenetlusest vabanenud noor võib vajada tugiisiku- ja/või majutusteenust. Nimetatud alus oli nimetatud punktis 5 „TAT-i sihtrühmad“, kuid nüüd tuuakse see alus ka konkreetse tegevuse alla.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.6** muudetakse tegevuse eesmärki vastavalt muutunud tegevuse kirjeldusele. Eesmärk on pakkuda noorele õigusrikkujale rohkem tänastele vajadustele vastavaid tööharjutamise ja rehabiliteerimise võimalusi. Koolitusprogrammi vajadus ja sisu selgub uue tööharjutuse kontseptsiooni väljatöötamisel ja see ei ole enam eraldiseisev tegevus.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.7** tuuakse tegevuse kirjeldusse töövahendusteenuse asemel sisse tööga harjutamine ning muudetakse kriminaalhoolduses üldkasuliku töö tegemise põhimõtteid, et see oleks noorele kasulik kogemus. Töövahendusteenus ja teised tegevused nagu koolitusprogramm, mentorlus, nõustamised ei ole enam asjakohased ja jäetakse seni kehtinud sõnastuses välja, kuid see ei tähenda, et lisaks tööharjutusele ei või pakkuda teisi sekkumisi nagu näiteks koolitustegevusi, koostöövorme, infotehnoloogilisi rakendusi vms. Tegevuse kirjelduse osas jäetakse välja üleliigne sihtrühma loetelu, kuna see dubleerib punktis 4.2.4. sihtrühma kirjeldust.

Tööharjutuse võimaluste loomine (elluviija)

Tegevusega luuakse tööturule sisenemise toetamiseks võimalused tööharjumuse tekitamiseks, mis arvestavad erinevate õigusrikkumistaustaga noorte eripärasid ning lihtsustavad ja kiirendavad neil töö leidmist vanglas, kriminaalhoolduses kui ka hiljem ühiskonnas. Vanglas on hulk kinnipeetavaid, kelle eripära on alamotiveeritus osaleda taasühiskonnastavates tegevustes, samas peab vangla võimalikult paljudele kinnipeetavatele looma tingimused end mõtestatud tegevusega hõivata.

Tegevuste muutmise on tinginud vanglateenistuses toimunud viimaste aastate muutused. Töövahendusteenus planeeriti TAT käskkirja siis, kui kinnipeetavate tööhõive mudel tugines AS Eesti Vanglatööstuse ärimudelile. 2024. aastal likvideeriti AS Eesti Vanglatööstus ja loodi [Vanglate Ettevõtluskeskus](#), sh kujundati ümber vangla tööhõive kujundamise põhimõtted. Keskuse eesmärk on

suurendada tööhõivet nii vanglas sees kui ka leida partnereid, kelle juurde saaksid tööle asuda avavanglas karistust kandvad inimesed. Viimastel aastatel on jätkunud vangide arvu vähenemine. Seoses sellega paigutati osa Tartu Vangla kinnipeetavaid ümber Tallinna vanglasse ja suleti kinnipidamiseks ettenähtud mitu Tartu vangla hoonet. Koos üldise langustrendiga vangide arvus, on ka TAT sihtrühma noorte arv vähenenud: muutus kinnipeetavate ja kriminaalhooldusaluste arvudes on vastavalt 2022: 383 ja 2024: 270 ning 2022: 966 ja 2024: 770. Seisuga oktoober 2024 on noorte kinnipeetavate arv Tallinna vanglas 142, Viru vanglas 68 ja Tartu vanglas 42¹. Arvestades Vanglate Ettevõtluskeskuse loomist ja sellele antud rolli vanglas tööhõive kujundamisel, Tootukassa uusi ESF+ kaasrahastatud teenuseid noortele² ja langustrendi TAT sihtrühma noorte arvus vanglates ja kriminaalhoolduses, ei ole otstarbekas kulutada seni planeeritud sedavõrd suurt ressursi High:Five eeskujul töövahendusteenuse väljatöötamisele. Eesmärgipärasem on keskenduda väiksema ressursikuluga tegevusele, mis panustab sihtrühma toetamisele sisenemaks vangistusjärgselt tööturule. Tööharjutuse võimaluste väljatöötamine eeldab koostööd Vanglate Ettevõtluskeskuse, tootukassa, ettevõtjate (tööandjate), vanglateenistuse ja teiste pooltega. Huvitatud tööandja on eeldatavalt ettevõtte, kes tegutseb tööjõupuudusega valdkonnas,³ või kellele on oluline vastutustundlik ettevõtlus, nt kelle missioon on aidata ühiskonnas tõrjutud gruppe (nt noored õigusrikkujad).

Sekkumine võib olla ka näiteks koostöövorm (grupitöö, juhendatud tegevus) või koolitustegevus, mida viiakse ellu vanglas või kriminaalhoolduses või muus asukohas, näiteks teenuseosutaja vahendusel. Sekkumise eesmärk on õigusrikkumistaustaga noori inspireerida, motiveerida, julgustada ja arendada selliseid üldoskuseid, mis toetavad õiguskuulekat eluviisi, sh toetada tööturule sisenemist või õppesse siirdumist. Samalaadse näitena võib nimetada tootukassa⁴ tegevusi, nagu värbamispäevad, programm „Minu esimene töökoht“, tööklubid.

Üldkasuliku töö kaasajastamine (partner: Kriminaalhooldus)

Üldkasulik töö pakub ühelt poolt noorele õigusrikkujale emotsionaalset võimalust rehabiliteeruda, teiselt poolt võtta reaalse tasuta töö tegemise näol vastutust oma teo eest. Lisaks peab see võimaldama õppida noorel midagi uut ja positiivset. Tänapäevane üldkasulik töö keskendub kohustuslike tundide ära tegemisele. Üldkasuliku töö kaasajastamise eesmärk on muuta fookust ja keskenduda töö sisule ja **taastava üldkasuliku töö** põhimõttele – tehtav töö on kasulik kogemus noorele ja panustab tagasi ühiskonda ehk kahjude heastamisele. Kui seni pidi üldkasuliku töö partneritel ja juhendajatel olema puhas taust, siis nüüd antakse ka nende tööle taasühiskonnastav tähendus – tööandjaid tuuakse esile ja pakutakse võimalust oma teadmiste ja oskuste täiendamiseks. Muudatuse elluviimiseks on üldkasuliku töö tegemiseks vajalik leida partnerid, kes suudavad juhendamise kõrval luua sisulist väärtust, näiteks kaasates selleks kogemuskaaslast või käivitada noori ühendav kaasamisvorm (välisriikides nt [kohviröst](#) Hollandis, [jalgrattatöökoda](#) UK-s, [mesindus](#) Georgias).

Tegevuse elluviimiseks korraldatakse üldkasuliku töö maine parandamiseks teavitustegevusi (nt videod, juhendmaterjalid), juhendajate e-kursusi jt õppe- ja koostöövorme.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.8** täpsustatakse tegevuse tulemusi, mida uute tegevustega soovitakse saavutada.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.9** eemaldatakse alused, mis puudutavad vanglast või vahi alt vabanenud noori õigusrikkujaid, kuna uued tegevused (tööharjutus koos Vanglate Ettevõtluskeskusega) puudutab ainult noori kinnipeetavaid. Juba olemasolevad alused katavad ära

¹ Vanglateenistuse päringuandmed.

² <https://www.tootukassa.ee/et/teenused/tootsingud/noorele>

³ <https://www.tootukassa.ee/et/baromeeter/poster?period=361&area=all> (seisuga aprill 2024)

⁴ <https://minukarjaar.ee/et>

noored, kellel on määratud üldkasuliku töö kohustus. Sihtrühmas tehakse muudatused seoses asendunud tegevusega ja tehakse teisi täpsustusi.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.10** näha ette uus partner ja temaga sõlmitav partnerlusleping. Elluviija (sh koos Vanglate Ettevõtluskeskusega) tegeleb tööharjutuse võimaluste pakkumisega vanglas ja partnerina Kriminaalhooldus tegeleb üldkasuliku töö kaasajastamisega väljaspool vanglat.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.11** eemaldatakse üleliigne tegevuse kirjeldust puudutav osa.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.12** ühtlustatakse mõisteid, kuna sekkumisi (sh digioskuste arendamist) töötatakse välja ja rakendatakse nii vanglas kui kriminaalhoolduses. Punktiga ühtlustatakse mõisteid ja jäetakse katusmõistetena sisse vaimset tervist tugevdavad, käitumisriske maandavad ja peresuhteid toetavad sekkumised. Vaimset tervist toetavad erinevad psühhoteraapia sekkumised nagu kognitiiv-käitumisteraapia (nt eseregulatsiooni (*mindfulness*) tugevdamine) ja pereteraapia. Käitumisriske maandavad tegevused aitavad noori õigusrikkujaid motiveerida ja jõustada, omandada uusi hoiakuid ja oskusi enda vastutustundlikuma tegutsemise suunamiseks.

Tegevused sisaldavad sekkumiste, mudelite ja programmide väljatöötamist või edasiarendamist, nende kasutamiseks vanglateenistujate koolitamist ning sekkumiste pakkumist (kas vanglateenistujate või erialaspetsialisti poolt) noortele kinnipeetavatele või kriminaalhooldusalustele. Digioskuste arendamiseks konkreetse riistvara soetamine otsustatakse vajaduspõhiselt ja eraldi tegevusena ette ei nähta. Muuhulgas võib olla vajadus uuendada vanglate digiseadmeid koos vajaliku tarkvaraga, et nüüdisaegset õpet ellu viia. Oluline on arendada e-õppe võimalusi näiteks keeleõppes, üldhariduses ja mikroraadide omandamisel.

Kriminaalhoolduse kaasajastamine ja töötajate kompetentside tõstmine (partner: Kriminaalhooldus)

Kriminaalhooldustöök on puudub täna töötajate süsteemne ja sisukas väljaõpe. Kuigi kogemuslikult on kriminaalhooldaja valdkonna parim asjatundja, on lähenemine muutusteks motiveerimisele ajale jalgu jäänud ning põhineb teaduspõhisuse asemel igapäevateadmisel ja -hoiakutel. Vajalik on noorte õigusrikkujatega töötavate kriminaalhooldajate kompetentsi kasvatamine, et toetada edu töös kriminaalse käitumise põhjustega. Tegevuse eesmärk on suurendada kriminaalhoolduse edukalt läbinute noorte õigusrikkujate osakaalu ja seeläbi vähendada vangistuse täitmisele pööramist. Selleks on vajalik kriminaalhooldaja väljaõppe loomine, töökohal juhendamise toetamine, autonoomia ja paindlikkuse suurendamine.

Kaasajastamiseks ja töötajate kompetentside tõstmiseks on vajalik

- suurendada kriminaalhooldaja võimalusi kriminaalhooldustöö paindlikuks korraldamiseks ja juhtumipõhiseks lähenemiseks;
- arendada turvalise koostöö (TUKO) raamistikku;
- tekitada kompetents tööks äärmusliku ideoloogiaga noortega.

Paindlikuks tööks on vaja vähendada tarbetut bürokraatiat, sh võtta kasutusele uudseid lähenemisi käitumiskontrolliga pandud kohustuste järelevalve tagamisel (nt alkoholitarvitamise keelu kontroll). Käitumiskontroll peab võimaldama kriminaalhooldusalusel võtta rohkem vastutust, et tekiks sisemine motivatsioon kohustusi täita. Juhtumipõhiseks lähenemiseks on vajalik uute praktikate kasutuselevõtt, näiteks „minu plaan“⁵, inimese tugevustest lähtumine (CARE⁶; korrigeerimistöö baasoskuste ja kuritegevusest irdumise⁷ koolitus), tugigrupid, vabatahtlikud kogemuskaaslased.

⁵ Täheleb eldkõige mõtteviisi, kus hooldusalune võtab suurema vastutuse enda käitumiskontrolli plaani üle. Plaani peab kinnitama kriminaalhooldaja.

⁶ <https://epry.ee/care-koolitused/>

⁷ <https://www.iriss.org.uk/resources/insights/how-why-people-stop-offending-discovering-desistance>

Turvalise koostöö (TUKO) raames on fookuses noorte kriminaalhooldusaluste juhtumid, mis on keskmisest kõrgema riskiga, kus noore abi- ja seksumisvajadus on suur. TUKO raamistiku eesmärk on toetada kannatanu ja kogukonna turvalisust ning noore kriminaalhooldusaluse iseseisvat toimetulekut läbi vangla, KOVi, politsei jt vajalike partnerite kaasamise võrgustikutöösse, kus ühise hindamise tulemusena luuakse riskide maandamise plaan ja viiakse see koordineeritult ellu. Kriminaalhoolduse poolt on oluline partnerasutusi kaasata, hoida ja positiivselt mõjutada võrgustikutöösse. Vajadusel otsitakse koostöökohti või tehakse koostööd juba olemasolevate koostööformaatidega (nt Ringist Välja mudel, turvalisuse nõukogud).

TUKO koolitus on üks osa TAT käskkirja tegevuse 4.4 „Kriminaaljustiitsüsteemi, koostöö ja spetsialistide arendamine“ all ellu viidavast erikoolitusprogrammist, kuna TUKO koondab laiemat sihtrühma ja on suunatud koostöö ja sidususe suurendamisele kriminaalhoolduse ja teiste valdkonna spetsialistide vahel, mis on valdkonnaüleseid teemasid hõlmava erikoolitusprogrammi eesmärk.

Aktuaalse teemana on esile kerkinud noorte radikaliseerumise probleem. Kaitsepolitsei ameti 2023-2024 aastaraamatus⁸ on peatükk „Lapsed äärmusluse püüisest“, milles juhitakse tähelepanu, et viimastel aastatel äärmuslus just laste ja noorte vaates muutumas virtuaalsest probleemist reaalseks ehk äärmuslik käitumine on jõudnud tänavatele. Äärmusluse ennetust koordineerib Eestis laiemalt Siseministerium. Samas on juba täna mitmeid alaealisi ja täiskasvanud noori sattunud kriminaalmenetluses kahtlustavana politsei ja prokuratuuri vaatevälja ning olnud ka kriminaalhooldusel. Täpset arvu ei ole võimalik öelda, kuid hinnanguliselt on äärmusluse püüisesse langenud sadu noori, kelle ideoloogia, sh väljendatavad kavatsused ja käitumine olnud reaalsed ja see viitab vajadusele sisulisele tööle ehk sekkumisele nende deradikaliseerimiseks. On tõenäoline, et lähiaastatel satub äärmuslike vaadete noori rohkem kriminaalhooldusesse ja vanglasse.

Radikaliseerunud noori on nii kohtueelses menetluses kui ka vanglas ja kriminaalhoolduses. Radikaliseerunud noortega tööks on vajalik alustada töötajate teadlikkuse tõstmisega, sest täna on see madal. Teadlikkuse tõstmise eesmärk on anda töötajatele oskused märgata noortes äärmusluse elemente (käitumine, välised tunnused jms). Samal ajal on vajalik koolitada töötaja(d), kellel tekib kompetents selliste noortega sisuliselt töötada, mis eelkõige tähendab üks-ühele vestlusi.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.13** täpsustatakse uute tegevustega lisanduvaid tulemusi, mida uute tegevustega soovitakse saavutada ning ühtlustatakse mõisteid.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.14** laiendatakse noorte sihtrühma ja lisatakse alused, mis kaasnevad partneri lisandumisega (radikaliseerunud noored, spetsiifilised grupid). Sihtrühma osas ühtlustatakse mõisteid (nt valdkonna spetsialistide alla kuuluvad ka vanglateenistus, tervishoiutöötajad, terapeutid, arstid, vaimse tervise spetsialistid, perenõustajad, väliseksperdid, haridusasutused) ja tuues sisse uute tegevustega kaasnevad partnerid (nt võrgustikutöö partnerid, sihtrühma kirjeldus punktis TAT käskkirja seletuskirja punktis 5 „TAT-i sihtrühmad“).

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.15** nähakse ette uus partner ja temaga sõlmitav partnerlusleping. Elluviija viib ellu vanglas ja vanglateenistuses noorte õigusrikkujate vaimset tervist ja peresuhteid toetavate sekkumiste väljatöötamist ja rakendamist ning partnerina Kriminaalhooldus viib ellu noorte õigusrikkujate kriminaalhoolduse kaasajastamist ja kriminaalhooldajate kompetentside tõstmist.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.16** täiendatakse TAT käskkirja põhitegevuse pealkirja, kuna TAT käskkirja tegevustega ei arendata mitte üksnes kriminaaljustiitsüsteemi, vaid ka valdkonnaülest koostööd ja valdkonna spetsialiste, sh väljaspool kriminaaljustiitsüsteemi.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.17** laiendatakse tegevuse eesmärgi partnerite lisandumisega, koolituste pakkumisega ja suurema koostöö tegemisega kriminaaljustiitsüsteemi sees ja väljaspool seda.

⁸ https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202023-2024.pdf

TAT käskkirja muutmise **käskkirja punktiga 1.18** täpsustatakse erikoolitusprogrammi kirjeldust programmi väljatöötamisel saadud teadmiste kohaselt, eristatakse muud koolitus- ja arendustegevused erikoolitusprogrammist ning täiendatakse tegevuse kirjeldust lisanduvate partnerite tegevustega.

Tegevuse kirjeldus sisaldab järgmisi valdkondi, mis jagunevad elluviija ja partneri vahel järgmiselt:

- 1) erikoolitusprogramm (elluviija);
- 2) valdkondlikud koolitus- ja arendustegevused (elluviija);
- 3) taastav õigus ja valdkondlik kompetents (elluviija);
- 4) taastava õiguse teenuseosutamise mudeli arendamine (partner: Sotsiaalkindlustusamet);
- 5) noorte erikonsultandid ja erikohtlemise mudel (partner: Riigiprokuratuur);
- 6) lühisekkumised noortele (partner: PPA);
- 7) koolitused kohtusüsteemis (partner: Riigikohus)

Erikoolitusprogramm (elluviija)

Töötatakse välja terviklik **erikoolitusprogramm**, mille raames arendatakse valdkonna spetsialistide, KOV töötajate ja teenuseosutajate noortega tööks vajalikke kompetentse. Erikoolitusprogrammis olevad koolitused võimaldavad õpperuumi kokku tuua erinevate valdkondade spetsialistid ning seeläbi ühtlustada süsteemiülelised teadmiste, oskuste ja hoiakute baasi, et tagada ühtsetele põhimõtetele ja koostööle tuginev lähenemine noorele.

Erikoolitusprogrammi väljatöötamisse kaasatakse erinevate sihtgruppide esindajaid ja vajadusel teisi programmi sisusse või elluviimisesse panustavaid pooli.

Erikoolitusprogrammi välja töötamisega on selgunud sihtrühma vajadused ja jõutud järeldusele, et mikrokraadi õpe ei ole TAT raames eelistatud formaat spetsialistide koolitamiseks. Koolitusprogrammi sisustamisel on valdkonna spetsialistidel jt pooltel erinevad vajadused (kõik ei vaja kõiki erikoolitusprogrammi osi) ja võimalused. On organisatsioon, kes ajaressursi vähesuse tõttu ei saa võimaldada töötajatel osaleda pikaajalisel koolitusel või nt mikrokraadi õppes.

Erikoolitusprogramm on planeeritud koosnema väiksematest koolitustest või programmi osadest, et arvestada spetsialistide erinevate koolitusvajaduste ja -võimalustega. Oluline on spetsialistidele tagada piisav ja ühtlane ettevalmistus ja teadmised tööks. Koolitusprogramm koostatakse põhimõttel, et osalejale on võimalik valida talle vajalikud koolitused, koostada endale nn individuaalne õppeprogramm, mis tähendab, et puudub kohustus osaleda kogu programmis, kuid see võimalus on olemas (olenevalt spetsialisti rollist). Koos asutustega selgitab elluviija iga koolituse sisu ja ülesehituse, tellib neid vajaduspõhiselt ning pakub koolitusi perioodiliselt (nt igal aastal, vajadusel sagedamini või harvemini). Selline formaat võimaldab koolitustele ligipääsu laiemale spetsialistide ringile, sh ka kogenud spetsialistidele, kellel osa teadmisi on juba olemas ja kes võivad vajada vaid valitud teemades oma teadmiste täiendamist/värskendamist. Otseselt teiste riikide olemasolevaid programme erikoolitusprogrammi eeskujuks ei võeta, kuid see võimalus jäetakse TAT käskkirja sisse.

Valdkondlikud koolitus- ja arendustegevused (elluviija)

Täiendavalt erikoolitusprogrammile viiakse ellu teisi valdkondlikke koolitus- ja arendustegevusi, mis toetavad valdkonna spetsialistide, KOV töötajate ja teenusepakkujate tööd õigusrikkumistaustaga noorega. Tegevused võimaldavad arendada kompetentse ning pakkuda tööalast tuge teos spetsiifiliste sihtgruppidega või teemadel, mida pole või on vähe või ebapiisavalt käsitletud erikoolitusprogrammi või muude TAT tegevuste raames.

Koolitus- ja arendustegevused võivad keskenduda näiteks spetsialisti tööle tõsiste käitumishäiretega (nt agressiivsed, suitsiidsete mõtetega, ennast vigastavad noored), probleemse ja kahjustava seksuaalkäitumisega või teiste noortega, kellega töötamine vajab eriteadmisi ja -lähenemisi. Keerulistes

juhtumites võib spetsialistidele pakkuda ka psühholoogilist nõustamist ja tuge, nt supervisiooni, kovisiooni, teraapia või muus vormis.

Samuti võib spetsialiste arendada teemadel, mis seonduvad konkreetsete tööalaste funktsioonidega (nt noore hindamine, taasühiskonnastamine, rehabilitatsioon) või muudel tööks olulistel teemadel (nt tööalased meetodid, lähenemised, spetsialistide koostöö).

Koolitus- ja arendustegevusi võib läbi viia erinevates formaatides (nt koolitus, seminar, töötuba, loeng, kursus, programm, e-õpe, koolitajate koolitus, nõustamine jne) ning vajadusel võib nende aluseks võtta ka teistes riikides olemasolevaid programme. Et toetada jätkusuutlikke muutusi spetsialistide tööalastes lähenemistes ja -praktikates, võib korraldada eraldi koolitustegevusi (nt infoseminar, ülevaatekoolitus) spetsialistide/asutuse juhtidele.

Vajadusel töötatakse välja spetsialistide tööks vajalikke materjale, juhiseid, metoodikaid, mudeleid, meetodeid, tööriistu vm ning toetatakse spetsialistide poolt nende kasutamist (nt väljaõpe, tugi rakendamisel).

Taastav õigus ja valdkondlik kompetents (elluviija)

Taastav õigus on ohvrikeskne konfliktide ja õigusrikkumiste käsitlemise viis, mis lähtub põhimõttest, et karistus üksi ei muuda käitumist, vaid püsiva muutuse loob avatud dialoog mõjutatud osapoolte vahel. Nii öelda traditsioonilises (karistuslikus) menetlusprotsessis selliseks dialoogiks üldjuhul võimalust ei ole. Taastav õigus annab kahju kannatanule võimaluse saada vastused küsimustele, millele saab vastata ainult toimepanija. Protsess sisaldab endas oma loo, tunnete ja vajaduste jagamist ning teise hinnanguvaba kuulamist. Protsessi tulemusel on toimepanijal võimalus oma teoga tekkinud emotsionaalset ja materiaalist kahju heastada, mis toetab omakorda kannatanu ja teiste osapoolte õiglustunde taastumist. Oma teo eest päriselt vastutuse võtmine suurendab toimepanija õiguskuulekat käitumist ja ühiskonna turvalisust. Oluline on rõhutada, et taastava õiguse kasutamine ei kaota ega automaatselt asenda süüteomenetlust, vaid seda on võimalik kasutada ka paralleelse protsessina. Näiteks, konfliktivahendust saab rakendada nii kergemate rikkumiste kui ka raskete kuritegude korral.

Üha rohkem pööratakse töös noortega tähelepanu mõtteviisi muutusele eelistada karistava lähenemise asemel taastavat lähenemist. Paradigmamuutuse toetamiseks ja taastava õiguse rakendamisega alustamiseks luuakse tegevuskava ja viiakse läbi taastava õiguse koolitusi, sh koolitatakse juurde koolitajaid, et toetada loetletud tegevustega taastava õiguse jätkusuutlikku arendamist. Taastava õiguse koolituste peamine eesmärk on pakkuda valdkonna spetsialistidele ja teenusepakkujatele ning noorele õigusrikkujale senisele mõtteviisile alternatiivset, taastava õiguse vaadet.

Tihedamat võrgustikutööd eeldavad raskemad juhtumid, kus noorel esineb näiteks vaimse tervise häire ja/või paneb noor järjepidevalt kogukonnas toime uusi süütegusid või on tegemist juhtumiga, mille (kriminaalkorras) menetlemine ei ole otstarbekas, sest eelkõige on poolte vahel vaja luua võimalus turvaliselt dialoogi pidada, näiteks kasutades **taastavat nõupidamist** (ingl *confereencing*). Taastav nõupidamine on üks põhilisi taastava õiguse meetodeid. Selle käigus kohtuvad kannatanu ja kahjutekitaja ning puudutatud isikud. Osapooltel on võimalik väljendada oma kogemust ja kuulda teise oma ning selle abil jõuda kokkulepeteni edasise suhtes. Lisaks on kaasatud nende toetus- või usaldusisikud (nt perekond või sugulased, sõbrad), vajadusel ka kogukonnaliikmed või ameti esindajad (nt kriminaalhooldaja, ohvriabitöötaja, sotsiaalprogrammi läbiviija, lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, kooli esindaja jt). Oluline on, et osalevad ainult isikud, keda lahendatav sündmus vahetult on puudutanud või kes saavad lahenduse leidmisele otseselt kaasa aidata.⁹

Taastav õigus on möödunud aastatel saanud mitmete projektitegevuste toel hoo sisse ja on seetõttu Eestis üha enam levinud. Justiitsministeeriumi poolt andis olulise tõe 2018-2023. aastatel ellu viidud

⁹ <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/taastava-oiiguse-kontseptsioon>

Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) ja Norra toetusest 2014–2021 rahastatud kindlaksmääratud projekt „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“¹⁰ (edaspidi projekt „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“), mis lõppes 30.04.2024. Alates 2020. aastast pakub Eestis taastava õiguse konfliktivahenduse teenust Sotsiaalkindlustusamet¹¹, kasutades selleks Belinda Hopkinsi mudelit. 2020–2024 aastatel on koolitatud ligikaudu 135+ vabatahtlikku konfliktivahendajat ja 19 koolitajat. TAT-i raames on võimalik Belinda Hopkinsi mudeliga jätkata, koolitades õigusrikkumistaustaga noortega töötavaid spetsialiste ja teenusepakkujaid. Samuti on võimalik alustada uute taastava õiguse praktikate juurutamise ja kasutamisega. Selleks on vajalik teha koostööd teiste riikide valdkonnaekspertidega, sest Eestis vastav asjatundmus puudub. Näiteks on võimalik teha koostööd Euroopa taastava õiguse foorumi¹² võrgustikku kuuluvate organisatsioonidega. Nende hulka kuulub ka Sotsiaalkindlustusamet.

Elluviija peamiseks eesmärgiks on muu hulgas tuginedes taastava õiguse kontseptsioonile strateegiliselt juhtida taastava õiguse mõtteviisi juurutamist ja valdkondliku kompetentsi suurendamist. Eesmärgi saavutamiseks on elluviija üks kesksetest ülesannetest koordineerida sihtrühma kuuluvate teiste ministriumide, allasutuste ja partneritega moodustatud juhtrühma tööd. Näiteks on moodustatud kaks töörühma:

- kriminaaljustiitsüsteemi ja sotsiaalvaldkonna asutuste ning teiste sektorite ülene koostöövõrgustik;
- vanglateenistuse töörühm, taastava õiguse ja mõtteviisi arendamiseks vanglateenistuses.

Valdkondliku kompetentsi suurendamine tähendab spetsialistide seas taastava mõtteviisi juurutamist, so teadlikkuse tõstmist ja koolitamist. Koolitusvajadus tugineb juhtrühmade kohtumistest saadud tagasisidele ja sõltub eelkõige iga organisatsiooni küpsusest (nn küpsusmaatriks), mis peegeldab hetkeseisu ja visiooni. Näiteks iga-aastane taastava õiguse kuu on üks tegevusvormidest, kuidas teadlikkust laiemalt ühe kuu jooksul tõsta.

Taastava õiguse teenuseosutamise mudeli arendamine (partner: SKA)

Projekti „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ sai alguse alaealistele taastava õiguse teenuste osutamine. Taastava õiguse teenus on üks ohvribiteenustest (ohvriabi seaduse § 15 lg 2) ja teenuseosutajaks on Sotsiaalkindlustusamet. Taastava õiguse teenuseosutajad (vabatahtlikud; ohvriabitöötajad) on vahendust rakendanud eelkõige alaealistega seotud juhtumites, mida menetlevad politsei ja prokuratuur. Väiksemas mahus vahendatakse juhtumeid 18+ vanuses noortega ning viiakse läbi vahendust vahendusmenetluse raames. Kuriteoohvri (kahju kannatanu) on aga õigus taotlema taastava õiguse protsessi igas menetluse etapis, sh karistuse kandmise faasis või selle järgselt, sh kriminaalhoolduses.

Selleks, et laiendada taastava õiguse teenuse pakkumist TAT sihtrühma noortele ja arvestada rahvusvahelisi soovitusi on vaja jätkata taastava õiguse teenuse arendamist, mh:

- 1) töötada välja taastava õiguse teenuse osutamise kulutõhus korraldusmudel, katsetades kogukonnapõhist lähenemist;
- 2) analüüsida taastava õiguse täiendavate meetodikate kasutuselevõtmist;
- 3) suurendada vabatahtlike arvu vastavalt piirkondlikele vajadustele, pakkuda väljaõpet, tuge ja arenguvõimalusi nende motivatsiooni ja pädevuse hoidmiseks;
- 4) arendada taastava õiguse teenuseosutajate (ohvriabitöötajad, vabatahtlikud) oskusi töötamiseks erinevat liiki juhtumitega ning toetada ohvrite kahjustest taastumist;
- 5) viia ellu teavitustegevusi taastava õiguse teenuse teadlikkuse tõstmiseks nii teenusele suunavate asutuste (nt politsei, prokuratuur, kohus, kriminaalhooldus, vanglad) kui ühiskonnas laiemalt;

¹⁰ <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/lapsed-ja-noored/nooresobralik-oigussusteem>

¹¹ <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-ennetustoo/taastav-oigus>

¹² <https://www.euforumrj.org/en/our-organisational-members>

- 6) hinnata teenuse kvaliteeti, sh küsida regulaarselt osapoolte rahulolu teenusega ning koostada igal aastal teenuse osutamise kohta kokkuvõte.

Noorte erikonsultandid ja erikohtlemise mudel (partner: Riigiprokuratuur)

Projektis „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ sai alguse alaealiste konsultantide mudel alaealiste erikohtlemiseks. Prokuratuuri alaealiste konsultantide mudeli eeskujul **töötatakse välja noorte täiskasvanute erikohtlemise mudel** ja värvatakse tööle konsultandid. Konsultant on prokurörile toeks, kui püütakse leida sobivaimad lahendused konkreetsele noorele, et hoida ära edasised rikkumised. Konsultant on justkui vahelüli eri teenusepakujate, spetsialistide ja prokurööri vahel ning samavõrd oluline on, et lahenduste üle otsustamise kaasatakse ka noor ja tema vanemad. See töö on loominguiline, eeldades konsultandilt avatust, leidlikkust ja paindlikkust. Seadus pakub mitut võimalust meetmete kombineerimiseks ja parima lahenduse leidmiseks ning alaealiste puhul on see häid tulemusi toonud. Kuigi seadus võimaldab samasugust paindlikkust kasutada ka kuni 21aastaste täiskasvanute puhul, ei ole nüüdseks tekkinud praktikat, mis sedalaadi paindlikkust toetaks. Seetõttu ongi TAT-i raames eesmärk töötada välja noorte täiskasvanute erikohtlemise mudel.

Lühisekkumine noortele (partner: PPA)

Projektis „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ sai alguse alaealistele lühisekkumiste pakkumine. Tegevuse lisamise eesmärk on laiendada politseitöös lühisekkumise kasutamise praktikat ka 18+ noortega. Selleks võetakse kasutusele uuringus „Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs“¹³ pakutud teisi lühisekkumisi, mida on võimalik täisealiste noortega kasutada. Vajadusel töötatakse välja muid lähenemisi, koostöövorme ja mudeleid, mis on politseitöös noortega töötamiseks vajalikud.

Lühisekkumise kasutuselevõtt eeldab sobiva sekkumise valikut ja selle kohandamist, sekkumise praktiliseks elluviimiseks politseitöötajate oskuste ja teadmiste arendamist, sekkumise piloteerimist ja tulemuste seiret.

Koolitused kohtusüsteemis (partner: Riigikohus)

Perioodil 2024-2027 tekib pensionile jäämise õigus kokku 24 Eesti tsiviil- ja kriminaalkohtunikul, sh ühel Riigikohtu tsiviilkolleegiumi liikmel, mis moodustab 10% ametis olevast kohtunikonnast, ning 12% kogu tsiviil- ja kriminaalkohtunikest. Kohtunike põlvkonnvahetusest tõukuvad ka liikumised kohtusüsteemi siseselt, kus staažikamad maakohtunikud astuvad ametisse kõrgemas astmes kohtutes, tingides alaealisi ja noori täiskasvanuid puudutava menetluskompetentsi täiendava väljavoolu esimese astme kohtutest, mida saab korvata ametisse astuvate kohtunike süsteemse koolitamisega.

Kohtunike põlvkonnvahetuse valguses ning johtuvalt Kohtute seaduse §-is 37 lg 4¹ ettenähtud nõudest tagada kohtunike spetsialiseerumine alaealistega seotud asjades, on kohtu töötajaid vaja koolitada ka TAT käskkirja sihtrühma kuuluvate noorte erikohtlemise osas. Kohtu töötajate koolitamine alaealisi ja noori täiskasvanuid puudutavatel teemadel tagab nende eakohase kohtlemise aitab karistuse määramisel või mittemääramisel teha mõjusaid otsuseid, sh leides sobivaid sekkumisi (nt taastav õigus) ja toe võimalikult varakult (nt vaimse tervise sekkumised, peresekkumised), mida kasutatakse juba alaealisi puudutavate tsiviilasjade lahendamisel. Kohtunike koolitus hõlmab nii tsiviil- kui ka süüteo kohtunikke, kuivõrd õigusrikkumistaustaga noortega puutuvad kokku mõlemad.

Koolitustegevuse vajalikkust kinnitab ka kohtunike koolitusstrateegia 2021-2024¹⁴, mille punkti 7.2.2. kohaselt pööratakse õiguskoolituste kavandamisel tähelepanu valdkondadele, kus kohtunike spetsialiseerumine on seadusega ette nähtud. Sarnast põhimõtet kordab ka kohtunike koolitusstrateegia 2025-2027¹⁵, mille punktide 7.4.1-7.4.2 järgi luuakse spetsialiseerunud kohtunike

¹³ Uuringus „Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs“ (lk 39) tehtud ettepanekud.

Kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/alaealiste-õigusrikkumistele-suunatud-lühisekkumiste-analüüs>

¹⁴ https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/Strateegia_2021-2024.pdf

¹⁵ https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/protokollid/Kohtunike_koolituse_strateegia_2025-27-kinnitatud.pdf

aruteluforum ja toetatakse võrgustamist ja korraldatakse ümarlaudu. Koolituste korraldamine mitte ainult kohtu töötajatele, vaid ka vajadusel teistele TAT-is nimetatud valdkonna spetsialistidele aitab täita koolitusstrateegias seatud eesmärgid, toimub praktikate vahetamine ja kitsaskohtade väljatoomine.

Koolitusi kavandatakse mh järgnevatel valdkondades:

- kohtumenetluse oskuslik juhtimine;
- karistuste mõistmine, sh alaealisele ja noorele täiskasvanule kohaldatavad mõjutusvahendid;
- alaealiste ja noorte täiskasvanutega suhtlemine (sh küsitlemine);
- kinnise lasteasutuse teenuse rakendamine;
- traumateadlikkus ning suurt traumat kogunud noorte ja alaealiste psühholoogia;
- riskikäitumine ja sõltuvushäired;
- alaealiste ning noorte täiskasvanutega seotud kohtupraktika ja aktuaalprobleemid.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.19** täpsustatakse ja täiendatakse tegevuste tulemusi olemasolevate tegevuste elluviimisel saadud teadmiste ja uute partnerite lisamise tõttu.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.20** lisatakse sihtrühma alla TAT käskkirja punktis 9 nimetatud noor, kellega partneritel hakkab olema kokkupuuteid, samuti ühtlustatakse mõisteid (nt valdkonna spetsialistide alla kuuluvad ka taastava õiguse eksperdid). Tegevuste tulemusel võib olla vajalik kaasata ka poliitikakujundajad vastavate seadusandlike muudatuste tegemiseks.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.21** nähakse ette uued partnerid ja nendega sõlmivad partnerluslepingud. Elluviija tegeleb taastava õiguse mõtteviisi, teadlikkuse ja kompetentside arendamisega ning SKA tegeleb taastava õiguse teenuse arendamisega. Elluviija tegeleb erikoolitusprogrammi ja muude koolitus- ja arendustegevustega baaskoolituste ja kompetentside arendamiseks ning Riigikohus tegeleb noorte õigusrikkujat puudutavate teemakoolitustega koostöös. PPA arendab ja rakendab noorte lühisekkumisi kogukondlikul tasandil.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.22** täpsustatakse kõrvaltegevuse pealkirja eristades kehtivas TAT käskkirjas tegevuse kirjelduse all väljatoodud tegevusi: hindamisi ja uuringuid.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.23** täpsustatakse selgemas sõnastuses tegevuse eesmärgi.

Hindamiste, uuringute ja analüüside tulemused aitavad kujundada kriminaalpoliitika strateegilisi eesmärgid ning nende saavutamist TAT raames teadmisi- ja andmepõhiselt toetada.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.24** täpsustatakse selgemas sõnastuses tegevuse kirjeldust kustutades ebavajaliku või viies osa tekstist käskkirja seletuskirja.

TAT-i elluviimisel võib olla vajadus teha analüüs (nt hindamine) või uuring (sh küsitlus, ülevaade, hinnang vm), et saada uuritavast valdkonnast põhjalik ülevaade ja koguda vajalikku temaatilist sisendit TAT tegevuste paremaks kavandamiseks, elluviimiseks ja jätkutegevuste planeerimiseks.

Näiteks võib muu hulgas uurida alaealiste hälbiva käitumise levikut Eestis ja võrrelda omavahel tendentse alaealiste õiguserikkumiste toimepanemises ja kuriteo ohvriks langemises nii ajalises mõõtkes kui rahvusvaheliselt¹⁶.

¹⁶ Eesti on varem osalenud mitmes enesekohase hälbiva käitumise rahvusvahelises uuringus (ingl international self-reported delinquency study) ehk uuringutes ISRD-2 ja ISRD-3 ning 2023. aasta lõpuks valmib ISRD-4 aruanne.

Vt ISRD-2 aruannet:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/5._eesti_alaealiste_halbiv_kaitu_mine.pdf.

Uuringute läbiviimise vajadus sõltub TAT elluviimisest. Näiteks võib olla vajadus uuringuteks, kui kavandatud tegevus vajab elluviimiseks täiendavaid teadmisi (nt kinnipeetavate kasutajauuring, sihtrühma ja spetsialistide hoiakud), kui planeeritud tegevus ei käivitu või ei too oodatud tulemust ja tekib vajadus leida alternatiivne lahendus (nt vaimse tervise sekkumised) või kui kerkib esile uus probleemvaldkond, mis vajab eelnevat uurimist (nt mittekariistuslikud mõjutusvahendid). Uuringu tegemine võib olla vajalik enne tegevustega alustamist, elluviimise ajal või pärast nende lõppemist.

TAT tegevuste hindamine on kavandatud kahel korral projekti jooksul – vahe- ja lõpphindamisena. Hindamise käigus analüüsitakse tegevuste eesmärkide saavutamist, tulemusi ja mõju (näiteks paranenud toimetulek, osalus tööturul või hariduses, vähenenud retsidiivsus, mittekariustuslike mõjutusvahendite kohaldamine), võimalikke kitsaskohti, arenguvõimalusi või muid olulisi aspekte. TAT tegevuste hindamiste tulemusel võib olla vajadus muuta TAT tegevusi ja sekkumisi, sh partnerite omi. Lisaks hinnatakse üks kord aastas tegevuse tulemuslikkust meetme nimekirja tulemusnäitajate (osalus tööturul) ja TAT-i spetsiifiliste tulemusnäitajate (retsidiivsus) abil ning vajaduse korral tehakse sellest lähtudes muudatusi sekkumise praktikas või plaanitud TAT-i sekkumistes.

Oluline on analüüsida teenust kasutanute toimetulekut, eri poolte rahulolu loodud sekkumise kvaliteedi ja ülesehitusega ning arvestada seda TAT tegevuste ettevalmistamisel või rakendamisel. Vajaduse korral küsitakse TAT-i tegevustes osalejatelt luba temaga teenuse kasutamise ajal või selle järel ühendust võtta. Uuringusse kaasatakse TAT-i sihtrühmad ja teised valdkonnaga kokkupuutuvate asutuste töötajad.

Uuringute ja analüüside tegemine tellitakse üldjuhul teenusena kolmandalt poolt, näiteks ülikoolilt või uuringufirmalt. TAT raames võivad uuringuid tellida ja läbi viia ka TAT partnerid, kui uuring on partneri ülesannete täitmiseks ja TAT eesmärkide saavutamiseks vajalik.

TAT-i tulemusnäitajate iga-aastase seirega ja võimalike väiksemate analüüsidega tegeleb elluviija iseseisvalt ning kajastab tulemusel vahearuannetes.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.25** täpsustatakse hindamiste ja uuringute tulemust.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.26** ühtlustatakse hindamiste ja uuringute sihtrühma mõisteid.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.27** täpsustatakse kommunikatsiooni tegevuse kirjeldust sellega, et kõik teavitustegevused ei pea olema kommunikatsioonistrateegiaga seotud. Teavitustegevuste vajadus võib tekkida TAT käskkirja tegevuse käigus kogu projekti perioodi jooksul. TAT-i perioodi alguses loodav kommunikatsioonistrateegia on aluseks iga-aastaste teavitustegevuste planeerimiseks. Teavitustegevusi aitab ellu viia kommunikatsiooninõunik.

TAT raames võivad teavitustegevusi tellida ja läbi viia ka TAT partnerid, kui need on partneri ülesannete täitmiseks ja TAT eesmärkide saavutamiseks vajalik.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.28** täpsustatakse, et kommunikatsioonitegevus ei hõlma ainult neid, kes osalevad TAT käskkirja sekkumistes, vaid tegevustes laiemalt, samuti täpsustatakse ühiskonna kaasamise osa, sest ühiskonda tervikuna ei ole võimalik alati kaasata.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.29** kasutatakse sihtrühma osas üldmõisteid, mis on TAT käskkirja seletuskirjas (allpool) täpsemalt lahti selgitatud. Kuna partnerite kaasamise ja teiste TAT käskkirja tegevuste rakendamiseks on tekkinud vajadus ühtlustada mõisteid (nt haridusasutused,

Vt ISRD-3 aruannet:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf

riigiasutused, Sotsiaalkindlustusamet ja Töötukassa on juba nimetatud valdkonna spetsialistide kirjelduse all) ja lisada sihtrühmades täpsustusi seoses uute partneritega (nt võrgustikuliikmed), siis loetakse kehtiva TAT käskkirja seletuskirja punkt 5 „TAT-i sihtrühmad“ tekst käesoleva TAT käskkirja muutmise seletuskirja tekstiga punkti 5 „TAT-i sihtrühm“ asendatuks.

Peatükis kirjeldatakse TAT-i tegevustes osalevaid sihtrühmasid. Iga konkreetse TAT-i tegevuse puhul on tegevuse sihtrühma vajaduse korral täpsustatud või kitsendatud, oleneva vajaduse korral tegevuse eesmärkidest.

Õigusrikkumistaustaga noor

Käesoleva TAT-i kohaselt on TAT-sihtrühma noor 14–29aastane mees- või naissoost noor, kes on:

- a) süüdimõistetud ja kannab vanglakaristust;
- b) vanglast vabanenud, sõltumata vanglast vabanemise ajast, sh ennetähtaegselt;
- c) vahistatu või vahi alt vabanenud, sõltumata vahi alt vabanemise ajast;
- d) kriminaalhooldusalune (määratud käitumiskontroll);
- e) kohtueelses või kohtumenetluses süüdistatav või kahtlustatav;
- f) kohtu poolt karistusest tingimisi vabastatud (KarS § 73–74);
- g) vangistuse asemel saanud muu karistuse (KarS § 69–69²) või alaealisele või noorele täiskasvanule kohaldatud mõjutusvahendi (KarS § 87).
- h) noor, kelle puhul on prokuratuur või kohus lõpetanud kriminaalmenetluse KrMS-i §-de 201, 202, 203 või 203¹ alusel;
- i) on kinnise lasteasutuse teenusel või sellelt väljunud;
- j) korduvalt väärtegusid toime pannud ja kellele määratakse mõjutusvahend või kohustus (VTMS § 30 lg 1 punktid 3 ja 4).

TAT-i peamine sihtrühm on õigusrikkumistaustaga noor, kelle teod on kriminaalkorras karistatavad (sihtrühm a–h). Sihtrühma noortele on iseloomulikud ootamatud muutused toimetulekus, suutlikkuses tuge vastu võtta ja nende motivatsioon kõigub. Pöördeline muutus käitumises võib juhtuda kiiresti. Kuna TAT-i eesmärk on aidata noortel ühiskonnas õiguskäitumisele hakkama saada, tuleb tagada noortele sujuv ja toetatud jõudmine TAT-iga pakutavatesse sekkumistesse. Vastasel juhul on risk, et TAT-i sihtrühma kuuluv noor jääb oma probleemidega hätta ja halvemal juhul sooritab (uue) kuriteo. Kuigi KLAT-s viibiv ja väärteo toime pannud noor (sihtrühmad i ja j) ei ole peamised TAT-i sihtrühmad, on oluline jätta võimalus vajaduse korral paindlikult reageerida. Seda näiteks, kui KLAT, PPA, KOV-i töötaja, noore lähedane vms isik või spetsialist näeb noore riskikäitumise ennetamisel lahendusena suunata noor TAT-i raames pakutavasse sekkumisse. Ka noor ise saab abivajadusega pöörduda mõne valdkonna spetsialisti või otse teenuseosutaja poole.

Valdkonna spetsialistid

Valdkonna spetsialistid on kriminaaljustiitsüsteemi¹⁷ (nt PPA, prokuratuur, kohtud, vanglateenistus, advokatuur), Vanglate Ettevõtluskeskuse, haridusasutuste, tervishoiuasutuste, Sotsiaalkindlustusameti, Eesti Töötukassa, teiste riigiasutuste (nt Sise-, Majandus- ja Kommunikatsiooni-, Sotsiaalministeerium) ja põhiseaduslike institutsioonide töötajad¹⁸ ja juhid, Eesti ja välisriikide eksperdid, taastava õiguse vabatahtlikud, KLAT-i osutajad ja kriminaaljustiitsüsteemi välised võrgustikuliikmed – kõik, kes otseselt või kaudselt puutuvad kokku TAT-i sihtrühma noorte või tema juhtumiga (st töötamist noort ja õigusrikkumist puudutavate otsustega, noore võrgustikuga jms).

Otsene kokkupuude TAT sihtrühma noorega on spetsialistidel, kes puutuvad või võivad tööalaselt vahetult kokku TAT sihtrühma noore või tema juhtumiga. Kaudne kokkupuude TAT sihtrühma noorega on näiteks spetsialistidel, kes juhivad, koordineerivad, nõustavad või arendavad õigusrikkumistaustaga noortega seotud valdkonda või valdkonnas töötavaid spetsialiste. Samuti spetsialistidel, kes omavad

¹⁷ Termin *kriminaaljustiitsüsteem* mõistesisu on defineeritud käskkirja punktis 2.

¹⁸ Töötaja ei pea tingimata töötama asutuses töölepingu alusel (nt kohtunikud, prokurörid, vabatahtlikud), oluline on, et ta puutub tööalaselt otseselt või kaudselt kokku noore õigusrikkujaga.

valdkondlikke ekspertteadmisi või töötavad õigusrikkumistaustaga noortega seotud valdkonnas, kuid ei oma vahetut kokkupuudet konkreetse TAT sihtrühma noore või tema juhtumiga.

Enamasti on esmakokkupuude õigusrikkujaga PPA töötajal (sh abipolitseinik), kes kaitseb avalikku korda ja reageerib korda ohustavatele sündmustele. See, milliseid töömeetodeid kasutades PPA töötaja toimepandud õigusrikkumisele reageerib, võib olla oluline mõju noore edaspidisele käitumisele.

Prokuratuuri töötajal on oluline roll kohtueelses menetluses töös noore õigusrikkuja või tema juhtumiga ning ka noore TAT-i sekkumistesse suunamisel. Näiteks on võimalik alaealisele õigusrikkujale kohaldada erinevaid mõjutusvahendeid, mis võivad olla seotud TAT-i sekkumistega.

Kohtu töötajal on oluline roll kohtumenetluses töös noore õigusrikkuja või tema juhtumiga. Kohtunikul on pädevus kohtumenetluses otsuse langetamisel kaaluda, kas määrata noorele vangistus, vabastada ta tingimisi karistusest või asendada vangistust muu karistuse või mõjutusvahendiga. Lisaks on kokkupuude noortega, kes on vanglas otsustamaks nende tingimisi ennetähtaegselt vabastamist või noorte kriminaalhooldusalusega otsustamaks nende karistuse täitmisele pööramist.

Advokatuuri töötajad ja liikmed (vandeadvokaat, vandeadvokaadi abi) töötavad selle nimel, et tagada süüteomenetluses noorele professionaalne õigusabi ja juriidiline nõustamine.

Vanglateenistusse kuuluvad vanglate, kriminaalhoolduse, Sisekaitseakadeemia Vanglateenistuse kolledži ja JuM-i vanglate osakonna töötajad.

- Vanglate töötajad on näiteks vanglate juhid, inspektor-kontaktisikud, sotsiaaltöötajad, psühholoogid, kaplanid, valvurid ja teised, kes puutuvad kokku vanglas TAT-i sihtrühma noortega. Vanglas planeeritakse karistuse täideviimist ja korraldatakse vajalikud sammud noore vanglast vabanemiseks.
- Kriminaalhoolduse põhieesmärk on muuta ühiskond turvalisemaks, rakendades vangistuse alternatiive. Tallinna Vangla alla kuuluvad kriminaalhoolduse osakonnad ja vastuvõtu punktid asuvad igas Eesti maakonnas. Kriminaalhooldajad puutuvad noortega kokku peamiselt käitumiskontrolli raames, mille käigus valvatakse kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse kriminaalhooldusaluse sotsiaalset kohanemist.
- Vanglateenistuse kolledž pakub nii rakenduskõrgharidust kui ka kutseõpet. Kutseõppe erialadel kestab õpe kuni üks aasta, rakenduskõrgharidus omandatakse kolme aastaga. Õppetöö toimub Tallinnas ning praktikate ajal vanglates üle Eesti. Kolledži õppetöö kaudu toimub nii tulevaste kui ka teenistuses olevate vanglateenistujate harimine ja täiendkoolitamine.
- Vanglate osakond on vanglateenistuse keskasutus, kes juhib ja arendab vanglate ning kriminaalhoolduse valdkonna tööd.

Vanglate Ettevõtluskeskus on 2024. aastal loodud eesmärgiga leida üha enam väliseid koostööpartnereid avalikust- ja erasektorist. Vanglate ettevõtluskeskus tegutseb senise AS Vanglatööstuse asemel kõigis kolmes Eesti vanglas. Keskuse eesmärk on suurendada tööhõivet nii vanglas sees kui ka leida partnereid, kelle juurde saaksid tööle asuda avavanglas karistust kandvad inimesed.

KLAT-i osutajad ja Sotsiaalkindlustusameti KLAT koordineerivad töötajad puutuvad kokku noortega, kes on KLAT-il. KLAT-ga seotud töötajate roll on valmistada noort ette teenuselt väljuma nii, et tagatud oleks noore toimetulek ja heaolu. Sageli on neil töötajatel säilinud kontakt KLAT-lt väljunud noortega, kelle puhul võib abivajadus ilmned a ja möödudes.

Sotsiaalkindlustusameti üheks ohvriabiteenus on taastava õiguse teenus (ohvriabi seadus § 15 lg 2 p 6), mida pakuvad vabatahtlikud vahendajad ja ohvriabitöötajad. Samuti on võimalik kokkupuude TAT sihtrühma noortega läbi Sotsiaalkindlustusameti pakutavate MDFT¹⁹ või Ringist Välja²⁰ sekkumiste või

¹⁹ <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/mitmedimensiooniline-pereteraapia>

²⁰ <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/ringist-valja-mudel>

laste heaolu osakonna töötajate, kelle vastutusallas on riikliku lastekaitsepoliitika elluviimine, laste ja perede heaolu toetavate meetmete rakendamine ning kohalike omavalitsuste nõustamine lastekaitsetöö korraldamisel.

Eesti Töötukassa viib ühe põhiülesandena ellu tööpoliitikat, mille eesmärk on tööealise elanikkonna võimalikult suur tööhõive ning pikaajalise töötuse ja tööturult tõrjutuse ennetamine. TAT-i elluviimisel on töötukassa ja tema töötajad oluline koostööpartner nii tulemusnäitajate hindamisel kui ka võimalike uudsete lähenemiste või ideede väljatöötamisel.

Haridusasutused, eelkõige kutsekoolid ja ülikoolid, on kaasatud TAT-i tegevuste planeerimisse ja ettevalmistamisse ning eri liiki koolitustegevuste elluviimisse.

Tervishoiuasutuste töötajad, eelkõige terapeutid, arstid, vaimse tervise spetsialistid ja perenõustajad kaasatakse TAT-i tegevuste plaanimisse, ettevalmistamisse ja elluviimisse.

Eksperte kaasatakse TAT tegevuste väljatöötamise või elluviimise etappides, mis nõuavad eriteadmisi või mille puhul on Eesti spetsialistide kompetents vähene või on tegemist tegevusega (nt praktika, metoodika), mis vajab Eesti oludele kohandamist. Näiteks taastava õiguse, äärmusluse ja deradikaliseerimise, organiseeritud kuritegevuse vm valdkonnaga seotud teadmised ja töömeetodid.

KOV-i töötajad

KOV-i töötajate peamine roll on hoida noorega usalduslikku suhet ja tagada neile abivajaduse korral asjakohane sotsiaaltoetamine. Näiteks, abivajadusega noor võib kuuluda mõne TAT-i sekkumise sihtrühma, kuid see eeldab, et KOV-i töötajate teadlikkust ja initsiatiivi – töötaja hindab abivajadust ja suunab noore teenusele. KOV puhul on sihtrühmaks ka linna või valla juhid, kelle vastutada on nt TAT tegevustes kohalikul tasandil koostöö arendamine või tööpraktikate juurutamine vms.

Teenuseosutajad

Teenuseosutajad on eri liiki teenuste pakkujad, kes viivad ellu TAT-i sekkumisi või pakuvad neile sarnast teenust, näiteks tugiisikud, mentorid, nõustajad, koolitajad, tööandjad, innovatsioonivaldkonnas tegutsevad isikud ja organisatsioonid, nõustamist sisaldava majutusteenuse töötajad jt. Teenuseosutajateks võivad olla mittetulundusühingud, sihtasutused, äriühingud või muud juriidilised isikud, samuti eraisikud.

Poliitikakujundajad

Poliitikakujundajad on elluviija organisatsioonisisened, teiste ministriumide ja asutuste tippjuhid, kes vastutavad riikliku poliitika kujundamiseks vajalike otsuste vastuvõtmise eest. TAT-i tegevuste mõju hinnatakse jooksvalt TAT-i abikõlblikkuse perioodil ning sellest lähtudes on võimalik otsustada, kas ja milliste tegevustega ning kuidas jätkata pärast Euroopa Sotsiaalfondi+ rahastamisperioodi lõppu.

Õigusrikkumistaustaga noore lapsed, vanemad ja lähedased

Lähedased on noore pereliikmed või teised toetavad isikud, kes on tema riskialtist elustiilist ja käitumisest tagajärgedest enim mõjutatud. Need inimesed on eelkõige noore (kasu)ema, (kasu)isa, õde, vend, vanaema, vanaisa. Aga ka noore abikaasa või elukaaslane ning laps või lapsed. Samuti noore sugulased, näiteks tädi ja onu või eestkostja, kes on temaga usalduslikus ja toetavas kontaktis.

Ühiskond laiemalt

TAT-i eesmärkide saavutamine – vähenenud retsidiivsus ja suurenenud osalemine tööhõives – panustab turvalisema ühiskonna tagamisse. Ühiskonna üldine teadlikkuse kasv toetab sihtrühma noorte taasühiskonnastamist.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.30** täpsustatakse muutunud tegevustega kaasnenud abikõlblikke kulusid, üldistatakse mõisteid ja ei tooda välja ühte konkreetset digiseadet (arvutit).

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.31** nähakse abikõlblike kuludena ette, kui TAT tegevuste käigus loodud videoklippide või filmide levitamiseks tekivad kulud.

TAT käskkirja muutmise käskkirja **punktiga 1.32** muudab RA TAT käskkirjale lisatud projekti eeldatava eelarvet siis, kui tegevuste eelarverida tegevuste 4.1-4.6 lõikes suureneb rohkem kui 15% kinnitatud eelarvereale plaanitud summast perioodi 2023-2029 peale kokku. Reeglina saab RA sellise info iga-aastaselt esitatud tegevuskavast ja sellele lisatud eelarve prognoosidest või nende muudatustest.

3. Muutmise käskkirja vastavus ELi õigusele

TAT käskkirja muutmise käskkiri vastab järgmistele ELi määrustele:

- a) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2021/1060, millega kehtestatakse ühissätted Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfond+, Ühtekuuluvusfondi, Õiglase Ülemineku Fondi ja Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi kohta ning nende ja Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi, Sisejulgeolekufondi ning piirihalduse ja viisapoliitika rahastu suhtes kohaldatavad finantsreeglid;
- b) Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2021/1057, millega luuakse Euroopa Sotsiaalfond+ (ESF+) ja tunnistatakse kehtetuks määrus (EL) nr 1296/2013.

4. Projekti valikukriteeriumide täitmine

TAT käskkirja suuremad muudatused on seotud partnerite lisamisega kriminaalhoolduse kaasajastamisel, taastava õiguse teenuseosutamisel, uute lühisekkumiste piloteerimisel ja koolituste korraldamisel kohtusüsteemis, mille vastavust 2021-2027 rakenduskava seirekomisjonis kinnitatud üldiste valikukriteeriumidega hinnatakse.

TAT käskkirja vastavad muudatused on kooskõlas nimetatud valikukriteeriumidega, arvestades järgnevat:

1. Projekti kooskõla valdkondlike arengukavadega, mõju rakenduskava erieesmärgi ja meetme eesmärkide saavutamisele

Partnerite lisamine aitab toetuse elluviijal täita talle Riigikogu 20.11.2020 otsusega „Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine“ seatud prioriteete kriminaalpoliitika elluviimisel. Eduka kriminaalpoliitika eelduseks on tervishoiu-, haridus- ja sotsiaal-, kultuuri- ja spordisüsteemide koostöö nii riiklikul kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil – kriminaaljustiitsüsteem üksi ei suuda kuritegusid ennetada ja kahjusid vähendada. Kuritegevuse ennetamine ning sellest tuleneva kahju vähendamine peab olema riiklikult juhitud, ent kohalikul tasandil ellu viidud ning toimuma koostöös partneritega.

Elluviija saavutab koos partneritega järgmisi „Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030“²¹ nimetatud prioriteete:

- a) **kriminaaljustiitsüsteem on tõhus, kiire, sõltumatu, inimkeskne ja ohvrisõbralik**, sh õiguskaitsetöötajate ettevalmistus annab sellised teadmised ja oskused, mis soodustavad tehnoloogia kasutamist, kogukondliku sekkumise ja taastava õiguse rakendamist ning seavad keskmeks ohvri õigused, võimalikult paljudes juhtumites seatakse eesmärgiks ohvri ja kurjategija vahel kahju heastamine (taastav õigus) ning ohvriabiteenused ja taastava õiguse võimalused on kättesaadavad nii menetluse kestel kui ka väljaspool menetlust.

Tõhus kriminaaljustiitsüsteem eeldab õiguskaitse töötajate kompetentside tõstmist, valmisolekut tulla toime tulevikuriskidega ning koostöö parandamist nii õigusahela sees kui partnerasutustega Eestist ja rahvusvaheliselt. Õiguskaitseasutustelt oodatakse suuremat teadlikkust ohvri vajadustest ja ohvri

²¹ [RT III, 13.11.2020, 6](#) ja selle seletuskiri

kohtlemise eripäradest. Taastavat õigust võib rakendada kriminaalmenetluse mis tahes etapis, alates kohtueelsest menetlusest, lõpetades karistuse kandmisega. Õigusrikkuja ja kannatanu vaheline vahendusteenus ja teised taastava õiguse meetodid mõjutavad kuritegevusest irdumist, sh nii mõttemallide muutmisel kui ka juba alanud muutumisprotsessi toetades.

- b) **lapsed ja noored ei satu kriminaaljustiitsüsteemi vaatevälja, noorte õigusrikkumised vähenevad ning tagatakse noorte õigusrikkujate eakohane kohtlemine**, sh ennetatakse noorte sattumist õigusrikkumiste spiraali, ennetatakse juba õigusega pahuksisse sattunud noorte edasisi õigusrikkumisi, kujundades alaealiste õigusrikkujatega seotud menetluse erinevate osaliste koostööl põhinevaks, pakkudes noortele karistussüsteemiväliseid lahendusi ja tõendus põhiseid, eelkõige perekeskseid programme.

Täna on puudu mitmetest sekkumistest noortele, sh perepõhistest, mis tegeleks kogu noort ümbritseva vahetu keskkonnaga. Muuta tuleb spetsialistide tööpraktikaid nii et keerukamates alaealiste ja noorte juhtudes sekkuvad võrgustikuliikmed (kriminaalhooldus, politsei, prokuratuur, KOV, noore pere, mobiilsed noorsootöötajad, kool jt), kes oleksid samas informis, võtaksid vastutust ja toetaksid noort oma käitumist muutma. Igale õigusrikkujale, tuleb karistuse valikul läheneda individuaalselt, tema arengut ja vajadusi arvestades ja kaasates parimal moel tema vanemaid või hooldajaid. Erilist tähelepanu tuleb pöörata spetsiifilistele gruppidele, milleks on näiteks radikaalid ja töötada mh teiste riikide parimaid praktikaid arvesse võttes välja vajalikud sekkumised ja neid rakendada.

- c) **ennetatakse (korduv)kuritegevust, sealhulgas sõltuvusest ja vaimse tervise häiretest tingitud õigusrikkumisi, tõhustatakse karistuspoliitikat ja toetatakse kuritegevusest eemaldumist**, sh korduvkuritegevus on riigi erilise tähelepanu all ning korduvkuritegevuse ärahoidmisele pööratakse tähelepanu nii kriminaaljustiitsüsteemis kui ka väljaspool seda (näiteks toimetuleku-, haridus-, tööhõive- ja tervishoiuvaldkonnas), väheneb vangistuses viibimise aeg ning suureneb kogukondlike karistuste osakaal, kriminaalhoolduse keskendutakse taasühiskonnastamisele ning kinnipeetavate inimväärikale kohtlemisele.

Edaspidi peaks vähenema vangistuste osakaal ning suurenema kogukondlike karistuste määr, mis oleksid tõhusamad ja rehabiliteerivamad kui vangistus, samas peaks vähenema ka vangistatute ja kriminaalhooldusaluste koguarv. Kogukondlikud ehk alternatiivkaristused (nt üldkasulik töö, tingimisi vangistus) on sisuliselt kõik vanglale alternatiivsed karistused, mille eesmärgiks on õigusrikkuja poolne tegude heastamine ühiskonnale ning mille sisuks on muuhulgas õigusrikkumiste põhjustega tegelemine. Karistusjärgne käitumiskontroll (kriminaalhooldus) peab olema intensiivne, vastama vabanenu vajadustele ja riskidele, kaasama eri osalisi ja toetama õiguskuulekat elu. Partneri tegevused ei dubleeri teisi TAT käskkirjas kirjeldatud tegevusi. Vanglast vabanenutele lisaks käitumiskontrollile pakutakse täiendavaid toetavaid sekkumisi (nt taastav õigus, jätkutugi).

Kriminaalpoliitika elluviimisesse panustavad ja TAT tegevustega on seotud Justiitsministeeriumi programmi 2025-2028 tegevusega 3 „Kriminaalpoliitika kujundamine ja elluviimine, sh ennetus“, mida noorte kriminaalhooldusaluste valdkonnas toetab tegevus 4 „Karistuse täideviimise korraldamine“.

Karistuspoliitika tõhustamine tähendab, et väheneb vangistuses, sealhulgas kinnises vanglas, viibimise aeg ning suureneb kogukondlike karistuste, nagu elektroonilise järelevalve ning avavangla osakaal. Eeskätt suureneb kriminaalhooldusel vähemohlike ja nooremate õigusrikkujate arv. Kriminaalhoolduses ja vanglatöös keskendutakse taasühiskonnastamisele ning kinnipeetavate inimväärikale kohtlemisele. Kinnipeetavaid valmistatakse vabanemiseks ette: neile pakutakse mõtestatud tegevust ja võimalikult paljudele tagatakse tõendus põhised sotsiaalprogrammid ning ühiskonna vajadustele vastavad õppimis- ja töötamise võimalused.

Tallinna Vangla kriminaalhoolduse arenduse osakond tegeleb kriminaalhoolduse arendamise ja kaasajastamisega. Kriminaalhoolduse kaasajastamise eesmärk on suurendada kriminaalhoolduse rolli kuritegude ennetamisel ning suurendada kriminaalhoolduse eduka läbimise osakaalu.

Kriminaalhooldajate tegevuse põhipingutus on kriminaalhooldusaluste järelevalve ja toetamine katseajal selliselt, et noorte motivatsioon oma käitumist muuta püsiks kõrge ning kriminaalhooldus lõpeks edukalt. Rõhuasetus kriminaalhoolduse kaasajastamisele on mh tinginud vanglateenistuses toimunud muutustest seoses kinnipeetavate arvu vähenemisega (Tartu Vangla osaline sulgemine ja kinnipeetavate ümberpaigutamine Tallinna vanglasse; eesmärk suurendada vanglast tingimisi enne tähtaega vabanejate osakaalu).

Kriminaalhoolduse kaasajastamisega taotletakse suurema kompetentsi andmist kriminaalhooldajatele, et nad saaksid kasutada rohkemaid tööriistu töös noortega ning koostöö edendamist (turvalise võrgustikutöö raamistik) eri tasandite spetsialistidega. Uuenenud kriminaalhoolduses on võimalik noorest lähtuvalt mõjusamalt sekkuda ja teha koostööd kohalikul tasandil noore taasühiskonnastamiseks. Selleks, et töötada radikaliseerunud noortega koolitatakse kriminaalhoolduses välja töötaja(d), kelle ülesandeks saab mh teiste töötajate edasikoolitamine.

SKA toel taastava õiguse teenuse laiendamine TAT sihtrühma noortele aitab paremini saavutada mittekariistuslike sekkumiste mõju (nt kahju heastamine) suuremale hulgale noortele, mis aitab ennetada uusi õigusrikkumisi. Oluline on, et ohvri ja kurjategija vaheline vahendusteenus ja teised taastava õiguse meetodid on kättesaadavad nii menetluse kestel kui ka väljaspool menetlust, sh kriminaalhoolduses. Tegevuste tulemusel on võimalus muuta teenus jätkusuutlikuks ka pärast projekti lõppu.

PPA kaasamine kogukondlike mittekariistuslike sekkumiste pakkumisel noortele täiskasvanutele aitab arendada valdkonda edasi, ennetada õigusrikkumisi ja võimalusel kasutada hiljem väljatöötatud praktikaid ka teistes kriminaaljustiitsüsteemi struktuurides. Tihtipeale on õiguskaitseorganitest just politsei, kellega noor õigusrikkuja esmalt kokku puutub. Nimetatud sihini jõudmiseks on politsei töötajatel keskne roll, sest nende töömeetodid, oskused, väärtused jms kujundavad süüteomenetluse protsessi kõigile selles osalejatele. Politsei töötajatel on olemas vajalikud teadmised ja kogemused ning neil on kaalukas roll otsustamiseks, milline on konkreetsele noorele sobivaim viis tema õigusrikkumisele reageerimiseks, hoidmaks ära edasisi rikkumisi.

Riigikohtu täiendav tugi kohtusüsteemi osalejate koolitamisel suurendab kohtunike jt kohtu töötajate teadlikkust noorte täiskasvanute erikohtlemisel, arvestab nende eakohaseid eripärasid ja aitab seeläbi paremini mõista, kas üldse või millist karistust noorele kohaldada, et mitte tekitada juurde kahjusid ning ennetada uute õigusrikkumiste toimepanemist.

TAT käskkirja tegevused koos partneritega aitavad lahendada rakenduskava erieesmärgis väljatoodud kitsaskohti abivajaduse hilinemise, vajaduste hindamise killustatuse ning toetuse andmise osas eri süsteemide – sotsiaal- ja tervishoiu-, haridus- ja õiguskaitse süsteem – vahel ning pakub tegevusi, mis hõlmavad eri tasandite ja sektorite vahelise koostöö edendamist, meetmeid laste ja noorte riskikäitumise ja sotsiaalse tõrjutuse ohu ennetamist, kriminaalõigussüsteemiga seotud laste ja noorte toetamist, varajast sekkumist ning (korduv)kuritegude ennetamist.

Partnerite kaasamine aitab saavutada suuremat mõju strateegilise arengudokumendi, rakenduskava ja meetme tegevuste eesmärkide täitmisel noorte õigusrikkujate korduvkuritegevuse vähendamisel.

2. Projekti põhjendus

Kriminaalhoolduse kaasajastamisega soovitakse lahendada kitsaskohti praeguses töös noorte kriminaalhooldusalustega.

Suurim probleem on kriminaalhooldajate puudulik väljaõpe – nii valdkondlik kui ka nõustamis- ja koostööoskuste osa. Kriminaalhoolduses on palju tööks heade eeldustega inimesi, kuid professionaalne valdkondlik teadlikkus ja oskused on ebaühtlased ja -piisavad. Inimeste käitumise muutuse toetamise valdkonnas on kriminaalhooldustöö alused tugevas mahajäämuses võrreldes tänapäevase arusaamadega (nt korrektsioonitöö alused, positiivne koostöösuhe, töö tugevuste ja ressurssidega,

võimekuse järgi kohandumine). Töö sisulises osas domineerib kogemuse puudus individuaalseks lähenemiseks ning rutiinne töö.

TAT käskkirja muudatusega suurendatakse võrgustikutööd ja kriminaalhooldajate kompetentsi, kuna kriminaalhoolduse töömeetodid, oskused, väärtused vms kujundavad noorte hooldusaluste kuritegevusest eemaldumise protsessi. Kriminaalhoolduses kasutatavad mitmekülgsed ja noorte vajadustest lähtuvad sekkumised peavad toetama iseseisvust ning kuritegevusest eemaldumist.

Taastava õiguse teenuse kättesaadavuse laiendamise jätkatakse tööd, millega alustati projektis „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“. Projektiga „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ raames arendati koostöös SKA-ga välja vabatahtlikel põhinev mudel taastava õiguse teenuse pakkumiseks (ohvriabi seaduse § 15 lg 2). Taastava õiguse teenuseosutajad (vabatahtlikud; ohvriabitöötajad) kasutavad konfliktvahendust ja vahendusmenetlust eelkõige alaealiste konfliktidega seotud juhtumites, kus menetlevaks pooleks ja teenusele suunajaks on politsei ja prokuratuur. Väiksemas mahus vahendatakse 18+ vanuses noorte juhtumites.

Mittekaristuslike mõjutusvahendite kasutuselevõtuga jätkatakse tööd, millega PPA alustas projektis „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“. Projektist „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ rahastati PPA-s alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks lühisekkumiste väljatöötamist ja rakendamist politsei igapäevatoos. Kasutusele võeti kaks lühisekkumist: 1) „paku ise lahendus“ ja 2) „korduskontakt“ ning täiendati olemasolevaid mõjutusmeetmeid (nn eneseanalüüsi mina-töölehed). Sekkumisi kasutati politseitöö praktikas alaealistega, et luua muutus läbi mitteformaalse ja kaasava tegevuse. Samuti töötati välja E-kursus „Taastava õiguse ja mittekaristuslike mõjutusmeetmete rakendamine“, mida politseiametnikud saavad endale sobivas tempos läbida. Praegu puuduvad noortele täiskasvanutele kohandatud lühisekkumised, mida sarnaselt alaealistele töös rakendada. TAT käskkirja muutmise järel laiendab PPA mittekaristuslike meetmete kasutamist ja võtab kasutusele lühisekkumise 18+ vanuses korduva õigusrikkumise toime pannud noorte hulgas.

Kohtusüsteemis koolitamisega jätkatakse tööd, millega alustati projektis „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“. Lisaks alaealiste erikohtlemise teemadele keskendutakse koolituste korraldamisel noortele täiskasvanutele, sest tänased teadmised ja oskused spetsiifiliselt noorte õigusrikkujate erikohtlemise valdkonnas on vähesed.

Partnerite kaasamisega panustatakse vastavalt näitajate hindamise meetodikale TAT käskkirja väljundnäitajatesse „Koolitusel osalenud spetsialistide arv“. Partnerite noortele õigusrikkujatele suunatud sekkumised jäävad eeldatavasti alla 32 akadeemilise tunni ja seega need ei panusta väljundnäitajasse „Sekkumist/programmi saanud noorte arv“. Juhul, kui sekkumine noorele ületab 32 akadeemilise tunni piiri, siis rakendub partnerile andmekorje kohustus ja noor satub valimisse, millega panustatakse väljundnäitajasse „Sekkumist/programmi saanud noorte arv“, arvutatakse tulemusnäitajaid „Osalus tööturul“ ja „Retsidiivsus kriminaalhooldusaluste hulgas“ või „Retsidiivsus vanglast vabanenute hulgas“.

3. Projekti kuluefektiivsus

Projekti vahendid on piisavad selleks, et TAT eesmärkide saavutamiseks kaasata täiendavalt partnereid (eelarve lisatud TAT käskkirjale).

TAT käskkirja tegevuste elluviimise käigus on selgunud, et uute sekkumiste (sh välisriikide praktika) analüüs, kontseptsiooni või lähteülesande koostamine, tagasisidestamine partneritega, hankemenetlus, väljaõpe ja rakendamine võtavad ebamõistlikus ulatuses ajaressurssi ja seetõttu on TAT tegevuste käivitamine ja eelarve kasutus väiksem ja aeglasem. TAT eesmärkide tegevuste ja eelarve efektiivsemaks ja tulemuslikumaks elluviimiseks on vaja kaasata partnerasutusi, kellega sõlmitakse leping, milles määratakse ülesanded, vastutusvaldkonnad ja eelarve. TAT ülest vaadet jäävad omama ja tegevusi koordineerima (tegevuskava, seire vms) elluviija projektijuhid vastavalt enda valdkonnale.

Projekti eelarvest finantseeritakse Kriminaalhoolduse arendamise ja elluviimisega seotud otsesed personalikulud; töötajate väljaõppe ja toetamisega seotud kulud; teavitustegevuste ning kvaliteedi hindamisega seotud kulud.

Projekti eelarvest finantseeritakse SKA taastava õiguse meetodikate ja korraldusmudeli arendamise, analüüsimise ja elluviimisega seotud otsesed personalikulud; ohvriabitöötajate, vabatahtlike ja teiste töötajate taastava õiguse teenuseosutamise seotud väljaõppe ja toetamisega seotud kulud; teavitustegevuste ning kvaliteedi hindamisega seotud kulud.

Projekti eelarvest finantseeritakse PPA lühisekkumise arendamise, analüüsimise ja elluviimisega seotud otsene personalikulu; töötajate väljaõppega seotud kulud; teavitustegevuste ning kvaliteedi hindamisega seotud kulud.

TAT eelarvest finantseeritakse Riigikohtu korraldatavad koolituskulud.

4. Toetuse saaja suutlikkus projekti ellu viia

Partnerite ringi laiendamine aitab saavutada õigusrikkumiste ennetuses veelgi suuremat mõju ja muutust süsteemis. Süsteemimuutuste esilekutsumine koos uute tööpraktikate juurutamisega eeldab suuremat koostööd ning vastutuse jagamist vastava valdkonna eest vastutavate institutsioonide ja nende juhtidega. Kaasatavatel partneritel on juba praegu siseriiklikest õigusaktidest tulenevalt õigus ja kohustus vastavaid valdkondi arendada. Elluviija ja partneri vaheline täpsem tegevuste kirjeldus, ülesanded, õigused ja kohustused määratakse kindlaks partnerluslepingus.

Tegevuse tulemusi on ettenähtud ajalisel raamis ja kvaliteedis võimalik saavutada, kuna ettevalmistustööd on TAT käskkirja muudatuse ettevalmistamisega juba toimunud ja süsteemisene valmisolek on olemas. Partnerite vastava valdkonna ülesanded ja vastutus on ette nähtud järgmistes seadustes ja asutuste põhimäärustes.

Kriminaalhooldusseaduse § 1 alusel valvatakse **kriminaalhoolduse** käigus kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse kriminaalhooldusaluse sotsiaalset kohanemist eesmärgiga mõjutada teda hoiduma kuritegude toimepanemisest.

Tallinna Vangla põhimääruse § 6² lõike 1¹ alusel on kriminaalhoolduse arenduse osakonna põhiülesanne analüüsida ja toetada üle-eestilist kriminaalhooldustööd ning valmistada ette ja koordineerida muudatuste elluviimist.

Ohvriabiseaduse § 14 lõike 1 kohaselt korraldab ohvriabi **SKA**. Sama paragrahvi lõike 2 alusel on SKA ülesanded ohvriabi korraldamisel järgmised: 1) ohvriabiteenuste korraldamine; 2) hüvitiste maksmise korraldamine; 3) ööpäevaringse ohvriabi kriisitelefoni 116 006 pidamine; 4) ohvriabi täienduskoolituste korraldamine; 5) ohvriabi vabatahtlike kaasamine ja juhendamine; 6) ennetus- ja teavitustegevuste korraldamine.

SKA põhimääruse § 6 punkti 5 alusel on ameti ülesanded muu hulgas ohvriabi- ja lepitusteenuse korraldamine. SKA põhimääruse § 8 punkti 7 alusel on ameti osakonnaks muuhulgas ohvriabi ja ennetusteenuste osakond, mille põhiülesanded on ohvriabipoliitika rakendamine ning teenuste ja toe korraldamine psühholoogilist traumat kogunud inimestele, sealhulgas süüteoohvritele ja nende lähedastele, ennast ja teisi kahjustava käitumisega lastele ja noortele ning rahvusvahelise kaitse saajatele.

Politsei- ja Piirivalveameti seaduse § 1 lõike 2 alusel on **politsei** täidesaatva riigivõimu institutsioon, mis kuulub Siseministeriumi valitsemisalasse ning kelle põhiülesanneteks on avaliku korra kaitsmine,

piirihalduse asjade korraldamine, merel otsingu- ja päästetööde korraldamine ning kodakondsuse ja migratsiooni valdkonna asjade korraldamine.

Politsei- ja Piirivalveameti põhimääruse § 8 alusel on ameti ülesanded muu hulgas süütegude ennetamine ja riikliku järelevalve teostamine õigusaktides sätestatud juhtudel ja korras (p 1) ja süütegude menetlemine ja karistuste täideviimine õigusaktides sätestatud juhtudel ja korras (p 2). Politsei tegeleb õigusrikkumise ennetamise, väljaselgitamise kui ka lahendamisega.

Kohtute seaduse § 37 lõike 4¹ kohaselt kehtestab kohtute haldamise nõukoda kohtunike tööjaotusplaani koostamise täpsemad alused, sealhulgas kohtunike spetsialiseerumise põhimõtted. Tööjaotusplaaniga tuleb tagada kohtunike spetsialiseerumine mh alaealistega seotud asjadele. Sellest johtuvalt peab **Riigikohus** tagama kohtunike tööjaotuse, mh spetsialiseerumise alaealistega seotud asjadele, sh alaealistega seotud õigusrikkumistele, kus spetsialiseerumine on asja õigeks lahendamiseks mõödapääsmatult vajalik.²² Alaealistele spetsialiseerumise vajadus tuleneb ka mitmetest rahvusvahelistest ja riigisisestest suunistest. Vastavalt ÜRO lastekaitse konventsiooni artiklile 3 tuleb igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes ka kohtute poolt esikohale seada lapse huvid.²³ Laste ja ka noorte täiskasvanutega seotud kohtuasjadele spetsialiseerumise eelis avaldub antud sihtrühma vajaduste ja eripärade mõistmises, leidmaks sobivaimaid sekkumisi probleemkäitumise.

Kohtute seaduse § 74 lõike 1 kohaselt peavad kõik kohtunikud oma erialateadmisi ja -oskusi pidevalt täiendama ning osalema koolitustel. Kohtute seaduses ettenähtud spetsialiseerumisnõue eeldab ka põhjalikumaid koolitusi ning arutelusid just alaealiste ja noorte täiskasvanute asjadega tegelevatele kohtunikele.²⁴ Alaealistega seotud õigusrikkumistele on spetsialiseerunud süüteo kohtunikest 22,4% (17 kohtuniku 76 süüteo kohtunikust). Kriminaalmenetluses kohtusse saadetud isikutest olid vahemikus 2022 kuni 2024 (seisuga 8.10.2024) alaealised ja noored ligi kolmandik süüdistatavatest (29,3-31,0%²⁵). Seega on noori puudutavate eriteadmiste olemasolu kohtusüsteemis mõödapääsmatult vajalik.

Kohtunike koolitust viib kohtute seaduse § 44 lõigete 1 ja 2 alusel ellu Riigikohus, kes koostab kohtunike koolituse strateegia ning kohtunike koolitusprogrammi. Kohtunike kompetentsimudel²⁶ tulenevalt mõistab kohtunik oma ametist tulenevat vastutust inimese ja ühiskonna ees. Seega lasub kohtunikel vastutus korraldada kohtumenetlus viisil, mis soodustab õigusrikkumistaustaga noorte pöördumist õiguskuulekale teele.

5. Muutmise käskkirja eelarve

Projekti eelarve koos partnerite hinnanguliste eelarvetega on lisatud TAT käskkirja lisaks 2.

6. Käskkirja mõjud

Partnerite kaasamisega suurendatakse TAT käskkirja tegevuste mõju noorte õigusrikkujate korduvkuritegevuse ennetusele ja nendes käitumuslike muutuste esilekutsumisele, taastava õiguse teenuse pakkumisele, mittekariistuslike mõjutusvahendite kohaldamisele, spetsialistide väljaõppele ja koolitamisele ning koostöö arendamisele. Partnerite lisamine aitab TAT käskkirja tegevusi valdkonnaüleselt juhtida ja suunata ning tagada projekti tegevuste jätkusuutlikkus.

7. Käskkirja rakendamine

²² Kohtute seaduse kommenteerid väljaanne, lk 174-175.

²³ Lapse õiguste konventsioon, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>.

²⁴ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) 453 SE seletuskiri, muudatusettepanek nr 4.

²⁵ Justiitsministeeriumi andmed 9.10.2024.

²⁶ Kinnitatud koolitusnõukogu otsusega 16.09.2024.

TAT käskkirja lisa punkti 4.4.2 muudatusi koolitus- ja arendustegevuste osas rakendatakse tagasiulatuvalt alates 1. maist 2024, kuna erikoolitusprogrammist eraldi spetsiifiline valdkondlik koolitus kompulsiivses seksuaalkäitumises toimus mais 2024.

TAT käskkirja lisas täiendatud punkti 4.4.5 ning lisatud punkte 4.2.5 ja 4.3.5 partnerite kaasamise ja täiendatud TAT käskkirja punkti 1 ja TAT käskkirja lisa punkti 15.12 eeldatava projekti eelarve osas rakendatakse alates 1. detsembrist 2024, mil partnerid saavad enda tegevuste ettevalmistamisega ja eelarve kasutamisega alustada ega pea ootama käskkirja allkirjastamist.

TAT käskkirja TAT käskkirja lisa punkti 1.1.4 muudatusi rakendatakse alates käskkirja allkirjastamisest vajadusest viidata uuenenud programmidokumendile.

Ülejäänud TAT käskkirja punkte rakendatakse alates 01. veebruarist 2023, kuna need täpsustavad mh elluvijja tegevusi, mis algasid 01. veebruarist 2023.

8. Eelnõu kooskõlastamine

Käskkirja eelnõu esitatakse kooskõlastamiseks eelnõude infosüsteemis Rahandusministeeriumile, Siseministeeriumile, Sotsiaalministeeriumile, Haridus- ja Teadusministeeriumile, Kultuuriministeeriumile ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile ning arvamuse avaldamiseks Tallinna Vanglale, Sotsiaalkindlustusametile, Politsei- ja Piirvalveametile, Riigikohtule, Riigi Tugiteenuste Keskusele, seirekomisjonile ja Euroopa Komisjonile.

Käskkirja eelnõu on läbinud mitteametliku kooskõlastuse Riigi Tugiteenuste Keskusega, kelle kommentaaridega on arvestatud.